

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Een nieuwe omgang met comfort

De invloed van innovaties in verwarming en ventilatie op het ontwerp en gebruik van gebouwen, 1840-1920

Hogen, N.M.

Publication date

2022

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hogen, N. M. (2022). *Een nieuwe omgang met comfort: De invloed van innovaties in verwarming en ventilatie op het ontwerp en gebruik van gebouwen, 1840-1920*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Bij het voorwoord: Theo Hogen, Ben Hogen en een knecht hangend aan de westelijke torenspits van de Posthoornkerk in Amsterdam, april 1926 (familiearchief auteur, het oorspronkelijk glasnegatief is overgedragen aan het Stadsarchief Amsterdam)

Voorwoord

Het idee een proefschrift te schrijven ontstond op een bankje tijdens de laatste zomer met Maarten, met wie ik sinds mijn studie samen was. Hij was de eerste die doorhad dat mijn toekomst in de geschiedenis lag. Op dat moment was ik bezig met het afronden van mijn masterscriptie, en daarmee haast per ongeluk midden in de negentiende eeuw beland. Een eeuw die in de architectuurgeschiedenis lang met enige minachting werd bekeken. Voor mij voelde het juist als thuiskomen. Van een afstand lijkt het alsof de negentiende eeuw zich, bij gebrek aan nieuwe ideeën, vooral kenmerkt door een hang naar het verleden. Voor wie verder kijkt dan stijl is niets minder waar. In werkelijkheid giste en kolkte het, wat rond 1900 leidde tot een culturele en wetenschappelijke revolutie. De negentiende eeuw ging over optimisme, vooruitgang en verheffing, en de moderne techniek gold wellicht als de grootste belofte. Er werd gediscussieerd en geëxperimenteerd dat het een lieve lust was: gewoon proberen, zien waar het schip strandt. De mogelijkheden leken eindeloos.

In het archief van mijn familie bevindt zich een foto, gemaakt vanaf de oostelijke torenspits van de Posthoornkerk in Amsterdam. In de westelijke spits hangen mijn oudooms Theo en Ben, samen met een knecht. Op de achtergrond in de diepte ligt de Haarlemmerdijk. Lefgozers, zonder touwen, zeventig meter boven de grond. Theo en Ben voerden samen met hun jongere broer, mijn grootvader Joop, de maker van de foto, het bedrijf van mijn overgrootvader. De firma Th. Hogen & Zn was opgericht in 1898 en leverde onder andere torenuurwerken en luiklokken. Hun liefde voor techniek werd mij een kleine eeuw later nog altijd met de paplepel ingegeven. Mijn geschiedenis bestaat uit tandwielen, radartjes en wijzerplaten. Mijn grootvader achter de draaibank waar hij de onderdelen voor zijn klokken maakte. De planetaria die hij restaureerde. Het stoommachientje dat hij voor mij en mijn broertje liet draaien. Maar ook mijn vader die me als klein meisje leerde solderen en me met negen-volt-batterijen elektrische circuits liet bouwen.

Met deze foto in het achterhoofd is het een klein wonder dat ik überhaupt dit proefschrift heb kunnen schrijven. Hadden de drie broers en hun knecht door welk risico ze namen? Onsterfelijk zal het groepje jonge mannen zich gevoeld hebben op het moment dat de camera klikte. Ze zijn er in ieder geval mee vereeuwigd. Na het overlijden van mijn grootvader ontdekten we dat de foto gepubliceerd was in het Algemeen Handelsblad van 19 april 1926. Eindelijk kon de foto van een datum worden voorzien. Alleen... mijn grootvader was in 1926 tien jaar oud. Daarmee ligt het niet voor de hand dat hij degene was die in de oostelijke torenspits hing, camera in de aanslag. Of hij bezat over nog meer bravoure dan we al dachten.

Hoe de geschiedenis ook gelopen is, dit proefschrift ligt er. Maarten heeft de start van het schrijven nooit mogen meemaken, hij overleed in 2010, 29 jaar oud. Maar die negentiende-eeuwse bravoure en het denken in grenzeloze mogelijkheden kenmerkten ook hem. Hij leerde me om vol te gaan voor waar je in gelooft, hoe moeilijk de omstandigheden

soms ook zijn. Niet lang na Maartens overlijden ontmoette ik Huub, zonder wiens dappere pogingen om me af te remmen waar nodig en me met beide benen op de grond te houden dit proefschrift nooit zou zijn voltooid. Marie-Thérèse van Thoor fluisterde me in 2014 in om met Gabri van Tussenbroek te praten, waarna ook Lex Bosman aansloot als promotor. Gabri en Lex toonden zich met hun tomeloze enthousiasme, kritische blik en bemoedigende woorden de ideale promotoren en maakten dit promotietraject niet alleen enorm inspirerend, maar vooral ontzettend leuk. Dat geldt natuurlijk ook voor mijn collega-promovendi uit het 'huizenclubje': Birgit Dukers, Mariël Urbanus en Wouter van Elburg.

Veel dank ook aan iedereen bij wie ik de afgelopen jaren kennis en ervaring mocht ophalen, waaronder Eric van den Ham (TU Delft) en Marc Stappers (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), die mij hielpen de bouwfysische component te doorgronden, en Leen Lauriks, Ileen Montijn, Agnes Hemmes, Rogier Groeneveld en de bouwhistorici aangesloten bij het Convent van Gemeentelijke Bouwhistorici. Ronald Stenvert, Barbara Laan, Ed Melet en Peter Rutten wil ik graag danken voor het becommentariëren van de eerste teksten van dit proefschrift. Willem Kok en Elsbeth van Battum, dank dat ik jullie de eerste jaren als klankbord mocht gebruiken. Bijzondere dank ben ik verschuldigd aan Meindert Stokroos, die ruimhartig de collectie boeken met mij deelde die hij de afgelopen decennia over het onderwerp verzamelde. En ten slotte, Gretel Exner-Jansen en Ellen Peters, mijn beste vriendinnen, bij wie ik altijd terecht kan.

Ik hoop dat dit proefschrift die bijzondere negentiende eeuw op een nieuwe manier onder de aandacht weet te brengen. Maar waar ik wellicht nog het meest op hoop is om de liefde voor geschiedenis en techniek, het gewoon durven proberen om te zien waar het schip strandt, over te dragen op mijn kinderen, mijn allerliefste Kiki en Casper.